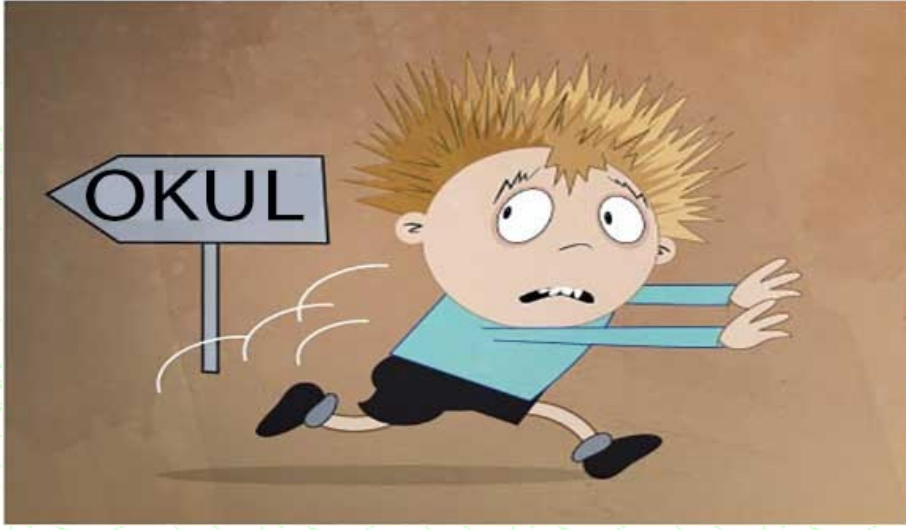

Dörtyol Rehberlik ve Araştırma Merkezi

Nisan 2018

e-bülten

OKUL KORKUSU

Okul Korkusu Nedir?

Hangi Durumlarda Ortaya Çıkar?

Baş etme Stratejileri Nelerdir?

Yönetim

Sıdkı ARSLAN
Dörtyol RAM Müdürü

Düzenleme

Özge ALBAKIR YAVUZ
Psikolojik Danışman

Araştırma ve İçerik

Özge ALBAKIR YAVUZ
Psikolojik Danışman

Merhaba,

Beşinci bültenimizle sizlere ulaşmaktan dolayı mutluyuz.

2018-2019 eğitim öğretim yılının başlaması itibariyle okul ortamında karşılaşılması muhtemel konulardan biri olan 'Okul Korkusu' hakkında sizleri bilgilendirmeyi amaçladık.

Bu alanda yapılan akademik çalışmaları sizler için kısaca derleyerek, bir farkındalık oluşturmaya çalıştık. Çünkü; Okul Korkusu, öğrencilerin okula uyum sürecini zorlaştırmakta ve aileleri oldukça zorlayan bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

WEB sayfamızı ziyaret ettiğiniz için teşekkür eder; sağlıklı, mutlu ve başarılı günler dileriz.

Sıdkı ARSLAN

Dörtyol RAM Müdürü

Web	http://dortyolram.meb.k12.tr
Adres	Özerli Mah. 1 Nolu Çiftçiyolu Sk. No.19 Dörtyol/HATAY
Telefon	0326 713 23 33
e-posta	761093@meb.k12.tr

1. GİRİŞ

Çocuğun sağlıklı gelişiminde güdülen amaç, onun, fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal yönden bir bütün olarak ele alınmasıdır. Ancak, uygulamada, çoğunlukla gelişimin duygusal yönü ve önemi gözden kaçırılmaktadır. Oysa gelişim kuramcıları, duygusal hayatın, zihinsel hayattan önce geliştiğini, zihinsel ve psikososyal gelişimin önemli kaynağını oluşturduğu kanısındadır. “Okul fobisi” terimi ilk olarak 1941 yılında, Johnson ve arkadaşları tarafından kullanılmış, okula gitmekten kaçınma ile ilgili anksiyeteye karakterize bir çocukluk sendromu olarak tanımlanmıştır. Kısa tanımı ile çocuğun okula giderken endişe belirtilerini yoğun olarak hissetmesi durumu olarak açıklanabilir. Yapılan çalışmalarda okul yaşı çocuklarının yaklaşık yüzde 5 inde görülebilen bir sorun olduğu ortaya konulmuştur. Okul öncesi dönemde ise gelişimin bir parçası olarak çocukların çoğunda görülen bir durum olduğu ifade edilebilir. Bu süreçte en önemli faktör tüm çocukların ilk kez anne ve babasının onun her ihtiyacını belirli bir rutin içerisinde karşıladıkları ev ortamında uzaklaşarak okul gibi bilinmez, kuralların olduğu ve ilk kez karşılaştıkları bir ilk kez geldiklerinde endişe yaşayabilecekleridir. Örneğin yapılan çalışmalarda okul öncesi dönemde çocukların yüzde 80’inin de bu durumun görülebileceği ifade edilmektedir

2. OKUL KORKUSU VE NEDENLERİ

Okul korkusunun başlıca nedenlerini şu şekilde sırayabiliriz;

A. Anne ve çocuktan kaynaklı nedenler;

1. Çocuk, ters, sinirli, sık sık ceza veren, şikayetçi bir öğretmenden, disiplinsiz bir sınıftan, okul ödevlerini yapamamaktan, sınıfta kalmaktan, yeteneğinin üzerinde başarı bekleyen ana-babanın isteklerini yerine getirememekten korkar.
2. Çocuk ev ile okul arasındaki yoldan, kalabalık trafikte çığnarmaktan, kendisinden büyük çocukların dövmesinden korkar.
3. Fazla şişmanlık, zayıflık ya da bedensel özründen utanır, kendini güçsüz hisseder.
4. Çocuk annesini yeni doğmuş bir kardeş ile evde yalnız bırakmaktan, evde kalan annesinin alkolik, huysuz, geçimsiz bir baba tarafından hırpalanacağından ya da annesinin evi terkedeceğinden korkar.
5. Anne genellikle bağımlı ve aşırı koruyucu olup, kocası ve ana-babasından bulamadığı sevgiyi çocukta bulmayı arzu eder. Bu nedenle çocuğu kendisine bağımlı kılar. Çocuk, anneden ayrılmak istemez.
6. Anne, çocuğun öğretmenini, kendisinden fazla seveceğinden korkar.

B. Diğer nedenler;

1. Okuldaki gruplar tarafından dışlanma, reddedilme ya da aşağılanmış hissetme.
2. Bořanma, maddi sorunlar, yeni bir kardeřin olması .
3. Çocuğun veya ailenin yaşamında, yakın zamanda gerçekleşen taşınma, hastalık ya da ölüm gibi olumsuz olaylar.
4. Okulda ya da okula yakın bir bölgede, fiziksel tehdit oluşturan etkenlerin bulunması,
5. Akran zorbalığına uğramak.
6. Şiddet ve belirsizlięin olduğu bir okulda yer almak.

3. OKUL KORKUSU YAŞAYAN ÇOCUKLARDA ORTAYA ÇIKAN ŞİKAYETLER

- Sıkıntı artışı,
- Ağlama,
- Sinirlilik,
- Uykusuzluk,
- Saldırganlık,
- Baş ağrısı,
- Mide bulantısı,
- İştahsızlık

Burada bahsi geçen şikayetler öğrencilerde genellikle okula gidiş vaktinde gözlenmektedir. Kızlarda ve erkeklerde birbirine yakın sıklıkta görülen bu durum kaza, hastalık, ameliyat, okul arkadaşının gidişi, bağlı olduğu akrabasının hastalığı veya ölümü, ebeveyn boşanması, maddi sorunlar, aile içi şiddet ve kardeş doğumu gibi durumların arkasından başlayabilir. Bu çocuklar genellikle evde rahat ve huzurluysen okulda aşırı kaygılı ve huzursuzdur. Özellikle okulun kapalı olduğu zamanlarda veya okula gitmemesine karar verildiğinde yakınmalar kaybolur.

Bu çocukların genellikle zekaları normal, ders başarıları da iyidir. Ödevlerini düzenli olarak yapabilirler. Çocuk okula gitmeme isteğine kendince açıklama getirmeye çalışır. Durumu çoğunlukla sınav korkusu, öğretmen korkusu ve kendisine iyi davranmayan bir arkadaşının varlığı gibi okulla ilişkili sebeplere bağlar. Çalışmalar bu çocukların ebeveynlerinin de aşırı koruyucu, kollayıcı, kaygılı ve depresif mizaçlı olduğunu ve çocuklarının her istediğini yapan, net tavırlar sergileyemeyen, çocukların bireyselleşmesine, güven sağlamasına izin verebilecek ortamlar yaratmayan kişiler olduğunu göstermektedir. Bu ailelerin sıklıkla çocuklarının bedensel sağlığıyla çok ilgili oldukları ve onların sürekli gözlerinin önünde olmasından memnurluk duydukları gözlenmektedir.

Okul korkusu her çocukta rastlanan bir durum değildir ama ortaya çıkması halinde çocuğun akademi yaşamını olumsuz etkiler, hatta engeller. Okul korkusu daha çok okula yeni başlayan çocuklarda gözlenmektedir. Ay olarak ise en çok eylül, ekim aylarında ve okulun ikinci yarı dönemi başlamadan önce kendini göstermektedir. Okul fobisi olan çocukların çoğunluğunu ilk çocuklar oluşturmaktadır.

Çocuk hiç tanımadığı bir yerde, hiç tanımadığı bir otoriteyle (öğretmen) yalnız kaldığında korkar ve ailesinin yanında sıcak evinde olmayı ister. Bir gün aniden okula gitmek istemediğini söyleyebilir; bunun için birçok gerekçe de sıralayabilir. Anneden ayrı kalma ve terk edilme korkusuyla ilişkilidir. Çocuk annenin yokluğunda kendisine ve annesine bir zarar geleceği, terk edileceğinden korkar. Ayrılma kaygısı yaşayan çocuklar anneye bağımlıdır. Anne, çocuğunu fazlasıyla koruyup kolladığı için, çocuk da anneden ayrı bir ortamda kendisini korunmasız, savunmasız hisseder ve dolayısıyla yalnız kalmak istemez

4. OKUL FOBİSİNİN OKULDAN KAÇMADAN FARKI

Okul fobisinde uzun süre okul devamsızlığıyla sonuçlanan okula gitmede ciddi zorluk, okula gitme zamanı geldiğinde aşırı korku, öfke patlamaları ve mutsuzluk gibi belirtileri olan duygusal sorunlar ya da duygusal olduğu düşünülen fiziksel hastalık yakınmaları, okul zamanında ebeveyn bilgisi dâhilinde evde kalma, şiddetli antisosyal davranış/davranım bozukluğunun olmamasıdır. Okul reddi olan bir çocuk genelde mesleki hedefleri olan çalışkan bir öğrenciyken, okuldan kaçan bir çocuk, okulu sevmeyen ve düşük okul başarısı sergileyen ilgisiz bir öğrencidir. Okuldan kaçan çocuklar duygusal bir bozukluktan çok davranış bozukluğu tanısı almaktadırlar. Okuldan kaçan çocuklarda, okula gitme konusunda kaygı ya da korku görülme olasılığı oldukça düşüktür.

5. OKUL KORKUSU İLE AYRILMA KAYGISI

Yalnızca okula gitme sırasında yaşanan ayrılma ile ilişkili kaygı daha çok okul fobisi, buna karşın okul ve ev dışı herhangi bir yerde ayrılma ile ilgili kaygı ayrılma kaygısı bozukluğu olarak değerlendirilmektedir.

Korku ve kaygı birbirinden farklı iki duygu durumudur. Herkeste görülebilen korku sıklıkla belirgin bir duruma yönelik oluyorken, kaygı ise an itibariyle mevcut olmayan ama olası kabul edilen tehlikelere karşı duyulan daha sinsi bir duygu hali olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuklar belirgin şeylerden korkabiliyor. Bunun yanında çeşitli durumlara karşı da farklı dozlarla ve şekillerde kaygı hissedebiliyorlar. Kaygı durumunun seviyesini ve şeklini, ebeveynlerin tutumları, çocukların karakter özellikleri ve çevresel faktörler belirliyor

6. YAPILAN BAZI ARAŖTIRMALAR

Okul fobisi olan çocukların anneleri, kontrol grubunda yer alan çocukların annelerine göre anlamlı düzeyde daha yüksek depresif özellikler göstermektedir. Okul fobisi vakalarında depresif puanlarının diğer klinik vakalara ve klinik tanı almayan deneklere kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür. Okul reddi'nin yaygınlığı tüm okul çağındaki çocuklar için yaklaşık %1dir. Cinsiyetler arasında bir fark yoktur. Ancak Ŗikayetler sebebiyle hastaneye gidenlerde erkekler daha fazladır

Okul Korkusu Ŗikayetlerinde;

- ◆ % 16.80'i Okula gitmek istemiyor
- ◆ %10.50'si Anne ile okula gitmek isteme
- ◆ % 6.30'u Karanlık korkusu
- ◆ %5.25'i Okulda ağlıyor
- ◆ % 4.20'si Anneye aşırı düşkünlük
- ◆ % 4.20'si Mide bulantısı
- ◆ % 3.15'i Gece altını ıslatma
- ◆ % 3.15'i Evde ağlama
- ◆ % 3.15'i Bayılma
- ◆ % 3.15'i Yalnızlık korkusu
- ◆ % 3.15'i Annenin ölümünden korkma

7. OKUL KORKUSU YAŞAYAN ÇOCUKLARDA EŞLİK EDEN TANILAR

(%76) ayrılık kaygısı bozukluğu (AKB),

(%12) sosyal fobi (SF),

(%8) obsessif kompulsif bozukluk (OKB)

(%4) yaygın anksiyete bozukluğu (YAB)

(%24)'ünde depresyon eşlik ediyordu.

8. OKUL KORKUSUNUN KURAMLARLA İLİŞKİSİ

A. Bağlanma Kuramı

Bowlby'e (1973) göre, birincil içgüdü "bağlanma"dır. Bebeklik döneminde; özellikle de 2-7 aylar arasında anneyle sağlıklı ve güvenli bir bağlanma ilişkisinin kurulması insanın kişilik gelişimi açısından son derece önemlidir. 7. aydan itibaren bebekte annenin yokluğuna bağlı olarak ayrılık ve yabancı kaygısı görülmeye başlar. İşte bu dönemde, hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın, annenin bebeğinden uzaklaşması bebekte ayrılık kaygısını uyandırır. Bu dönemde anneyle sağlıklı bir yakınlık kurulamaması ayrılık kaygısına neden olur. Çocuğunun tüm ihtiyaçlarını karşılayan, aşırı kaygılı, onun bağımsızlığını desteklemeyen anne-babalar çocukta ayrılık kaygısının oluşmasına sebep olurlar. İleride, okula başlama gibi, çocuğun sevgi nesnesinden ayrılmasını zorunlu kılan durumlarda, çocuğun yeni duruma uyum sağlaması beklenir. Uyum sağlaması sağlıklı bir bağlanmayla olur. Araştırmalar, ayrılık kaygısı bozukluğu yaşayan çocukların % 75'inde okul korkusu yaşadıklarını, bununla birlikte, okul fobisi olan çocukların % 80'inde ayrılık kaygısı olduğunu göstermektedir.

B. Davranışçı Kuram

Ayrılık kaygısını oluşumunu açıklamaya çalışan davranışçı kurama göre, uygun olmayan anne-çocuk etkileşimleri ayrılmada güçlükler oluşturur. Yapılan araştırmalarda annenin çocuğundan ayrılması ile ilgili duygu, davranış ve alışkanlıklarının, çocuğun algıladığı kontrol ile ilişkili bulunduğu bildirilmiştir. Anne, çocuğun başlangıçtaki ayrılık sırasında duyacağı strese aşırı duyarlı ve koruyucu davranarak çocuğun sağlıksız tepkisini pekiştirmektedir. Bu durumda, ailelerde kaygının sürekliliğinin sağlanmasında bir model olduğunu söyleyebiliriz.

◆ **Klasik Koşullanma**

Hiçbir çocuk doğuştan okul korkusuyla doğmayacağına göre, başlangıçta nötr uyarıcı olan okul ortamı kaygı uyandırıcı koşullardan (şartsız uyarıcı) ötürü şartlı uyarıcı haline gelir. Bunun sonucunda şartlı tepki olarak hastalık ortaya çıkar. Öğretmenlerin okula yeni gelen öğrencilere olumlu bir atmosfer sağlama-sı ve okul ortamının olumlu duygularla eşleşmesini sağlaması gerekir.

Eğer Okul Korkusu Konusunda Yeterli Farkındalık Oluşmamışsa;

Eğer çocuğun okula karşı isteksizliği ve korkusu aile ve öğretmen tarafından önemsenmezse yarıda kesilen bir okul hayatıyla sonuçlanabilir. Bu korku hayat bo-yu başarısızlığa yol açabilir. Okul hayatında akademik başarısızlıklar ortaya çıkabi-lir. "başarısız, anlamıyor, dinlemiyor, yaramaz" olarak damgalanabilirler. Mutlaka bir uzmana giderek altında yatan duygusal problemin çözülmesi gereklidir aksi hal-de ilerleyen dönemlerde çok daha ciddi problemler yaşanma olasılığı yüksektir.

9. OKUL KORKUSUNDA KURAMLARA GÖRE TEDAVİ YÖNTEMLERİ

◆ BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ

BDT çocuğa, ebeveyn ve okul çalışanlarına güçlüklerin üstesinden gelmeyi sağlayacak yöntemler sunmaktadır. BDT için en az 3-4 haftalık bir tedavi programı önerilmektedir. Bu süreçte ebeveyn, çocuk ve okul personeli ile düzenli görüşme yapmak gerekmektedir. Okul çalışanları ile yapılan görüşmelerde, okula düzenli olarak gitmeleri için çocukları teşvik etmeyi amaçlayan uygun bir davranış yönetiminin planlanması konusunda yardımcı olunmalıdır. Öfke patlamaları, tartışma çıkarma, hasta numarası yapma gibi uygunsuz davranışların önemsizlenmesi, uygun davranışların pekiştirilmesi uygun davranış yöntemleri arasındadır. Sistemik duyarsızlaştırma, gevşeme eğitimi, duygu uyandırıcı imgeleme, model alma ve sosyal beceri eğitimi gibi tekniklerden yararlanılmaktadır.

Bilişsel yaklaşımda çocuğun kaygıya neden olan düşüncelerini tanıması ve denetlemesi sağlanarak gerçek dışı ve uygunsuz düşüncelerle baş etmesi amaçlanmaktadır. Bu yüzden, kaygı uyandırıcı algılar daha olumlu düşüncelerle karşılaştırılır ve çocuğa bu gibi algıların kaygısı nasıl artırdığı ya da azalttığı gösterilmektedir. Son olarak okula geri dönüşü sağlamada atılacak adımların ayrıntılı olarak gösterildiği bir plan hazırlanmalıdır.

◆ **SİSTEMATİK DUYARSIZLAŞTIRMA**

WATSON tarafından geliştirilen bu yöntem daha çok korkuları, kaygıları azaltmak veya tamamen ortadan kaldırmak için kullanılır. Ayrılık kaygısını yaşadığı için okul fobisi olan çocuğun kaygısını azaltmak için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem basamaklara ayrılır ve basamak basamak uygulanır. Bir basamak tamamen öğrenildikten sonra diğer basamağa geçilir. Böylece okul fobisi olan çocuğun korkusu yavaş yavaş ortadan kaldırılır. Yavaş yavaş okula alışması sağlanır.

Örnek olarak basamaklar şu şekilde sıralanabilir;

- > Çocuğu okula bırakan kişi gerektiğinde çocukla birlikte sınıfta kalır,
- > Çocuğu sınıfın içine kadar götürür,
- > Okulun iç kapısına kadar götürür,
- > Okulun dış kapısına kadar götürür,
- > Yarı yolda bırakılır,
- > Evden okula gönderilir .

◆ AİLE TERAPİSİ

Tedaviye dirençli okul reddi olgularında patolojik ana-çocuk ilişkilerinin söz konusu olabileceği ileri sürülmekte ve bu tür sorunu olan çocuklarda aile terapisi de öngörülmektedir. Aile terapisinde aile dinamikleri ele alınmalı, ebeveynin çocuğa karşı tutumlarında tutarlılık ve aynılık olması amaçlanmalıdır. Özellikle ana-çocuk arasındaki bağımlılık üzerinde çalışılmalı, çocuğun özerklik kazanması sağlanmalı ve ebeveynin çocuğu hakkındaki kaygısı azaltılmaya çalışılmalıdır. Ebeveyndeki ruhsal bozukluklar ya da evlilik sorunlarının incelenmesi ve tedavisi önemlidir.

◆ OKULA YÖNELİK TEDAVİ

Çocuğun okula özgül bir kaygının olup olmadığı gözden geçirilmelidir. Kaygıya okuldaki özgül bir olay ya da nesne ile ilgili ise buna yönelik girişimler planlanmalıdır. Planlanan tedavi sürecinde, ebeveyn ile okul arasında iyi bir bağlantı kurulması gereklidir. Terapist bu konuda aileyi desteklemelidir. Terapist gerek okul ziyareti gerekse de bilgilendirme notları ile öğretmen ve diğer okul çalışanlarına tedavi planı ile ilgili bilgi vermelidir. Çocuğun okul yaşantısının olumlu ve destekleyici nitelikte olması önemlidir.

10. OKUL KORKUSU KONUSUNDA AİLELER NASIL DAVRANMALIDIR ?

Korkutma, tehdit, şiddet, yargılama kullanılmamalıdır. Çocukla empati kurmak, onu anlamaya çalışmak gerekir. Okul fobisine hangi durum ve duygunun neden olduğunu bulunmalıdır. Bunun için aile, bir psikiyatri merkezinden yardım almalıdır. Ailenin, çocuğun okula devamıyla ilgili kararlı olmasıdır. Öğretmen ve ailenin sıkı işbirliği içinde olması gereklidir. İlk zamanlarda okul sabahları güç olabilmektedir. Bu zamanlarda çocuğunuza kendisini nasıl hissettiğini sormayın. Çünkü bu durum çocuğunuza şikayet etmek için fırsat verecektir. Olumlu okul deneyimlerinizi paylaşabilirsiniz. Okula gitme vakti dışında bir zamanda çocuklarla okul korkusu hakkında konuşmakta faydalı olacaktır.

11. OKUL PSİKOLOJİK DANIŞMANI OLARAK BİZ NE YAPABİLİRİZ?

Okul fobisinde çocuğum şikayetini açıklayacak hiçbir fiziksel neden yoktur. Daha çok psikolojik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Aileler psikolojik bir sorun olduğunu kabul etmekte zorlanabilirler. Bundan dolayı doktor, çocuk, aile, okul personeli, psikolojik danışman ve psikiyatristlerle ilişki içinde olunmalıdır. Bu ilişkinin kurulmasında yardımcı olunmalıdır. Hem aileye hem de çocuğa rehberlik yapılmalıdır. Gerektiğinde Sistematiik Duyarsızlaştırma uygulanmalıdır. Anaokulunda ve ilkokulun ilk sınıflarında okula devam etme fikri benimsenmesi çok önemlidir. Çocuğun okula uyumu sağlanmalıdır. Çocuğun annesine olan bağılılığı azaltılmalıdır. Azaltmak için çocuğun bireyselliği sağlanmalıdır

Öğretmenin sıcak ve sevecen tavırları çocuğa küçük sorumluluklar vermesi genellikle çocuğun okulu sevmesinde büyük rol oynar. Okul hakkında gerçek bilgiler verin. Okulda arkadaş kurmasını sağlayın. Kolay uyum sağlayacağı öğrencilerin yanında oturtun. Kendisiyle alay edilmesine izin verilmemelidir. Grup etkinliklere katılmasını sağlayın. Okul içindeki ve dışındaki aktivitelere katılması desteklenmelidir. Kendine güvenen, başarılı bir birey olabilmesi için onun kişisel becerilerini destekleyerek geliştirmesini sağlamak gelecekteki davranışları açısından büyük önem taşımaktadır. Sosyal ilişkileri güçlendirilmelidir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Aksoy, A., Baran, G.(2010). Çocukların Okula İlişkin Algularının Resim Yoluyla İncelenmesi. International Conference on New Trends in Education and Their Implications
- Aktepe, E. (2011). Okul korkusu ve okul reddi. Şurup Dergisi
- Bahalı, K., Tahiroğlu, A. Y. (2010). Okul reddi: klinik özellikler tanı ve tedavi. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar. 2(3)
- Bahalı, K., Tahiroğlu, A. Y. ve Avcı, A. (2009). Okul reddi olan çocuk ve ergenlerin klinik özellikleri. Anadolu Psikiyatri Dergisi
- Büküşoğlu, N., Aysan, F. ve Erermiş, S. (2001). Okul fobisi olan çocukların davranışsal özellikleri, annelerinin ruhsal belirti düzeyleri ve aile fonksiyonlarının incelenmesi. Ege Tıp Dergisi. 40 (2)
- Erermiş, S., Bellibaş, E. Ve ark. (2009). Ayrılma Anksiyetesi Bozukluğu Olan Okul Öncesi Yaş Grubu Çocukların Annelerinin Mizaç Özellikleri. Türk Psikiyatri Dergisi. 20 (1)
- Özcan, Ö., Kılıç, B. G. ve Aysev, A. (2006). Okul Korkusu Yakınması Olan Çocukların Ana Babalarında Ruhsal Bozukluklar. Türk Psikiyatri Dergisi. 17(3)
- Özel Üsküdar Sev İlköğretim Okulu Aylık Bültenler Serisi Mart. (2011). Sayı 7.
- Özlem, Ö. ve Aysev, A. (2009). Okul fobisi olan çocuklarda ruhsal bozuklukların sıklığının araştırılması. İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi. 16 (1)
- Soysal, Ş. ve Bodur, Ş. (2004). Bir büyüme masalı: Okul Korkusu 13(6)
- Yurtbay, T. (1997). Okul fobisi vakalarında depresif belirti incelemesi. XXV. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi'nde sunulmuştur, Mersin. 10 (3)